

BØGESØ ØDEKIRKE

BØGESØ

NÆM 1998:103

NÆSTVED MUSEUM 2000

NÆM 1998:103

Beretning for udgravning ved Bøgesø Ødekirke

Næstved Museum j.nr.: NÆM 1998:103

RAS jour.nr.: P. 3375/98

Stednavn: Bøgesø Ødekirke

Stednr.: 05.02.04

Sb.-nr.: 3

4-cm kort: 1412 I SØ

Matr.nr.: 10a

Sogn: Everdrup

Herred: Bårse

Amt: Storstrøms (tidl. Præstø)

INDHOLD

Udgravningens forhistorie	4
Udgravningens forløb og metode	4
Målesystem og fikspunkt	5
Topografi	6
Bøgesø Kirkes historie	6
Kirkeruinen	7
Skib og kor	7
Våbenhus/Tårn ?	8
Mulige alterfundamenter	9
Fundament til døbefont ?	10
Mindre anlæg	10
Grave	10
Kirkegårdsdige?	11
Stolpehuller	12
Stenfyldt sænkning/skel/vejkasse?	12
Øvrige anlæg	12
Fundmaterialet	13
Sammenfatning	14
Bilag	
Fundliste	16
Laglister - hovedfelt	18
Laglister – søgegrøfter	21
Fotoliste	23
Kort og planer	

Udgravningens forhistorie

Formålet med undersøgelserne ved Bøgesø Kirke-ruin i eftersommeren 1999 var en præcis lokalisering af ruinen ligesom en bestemmelse af dennes bevaringsforhold, hvilket begge var ukendt (jf. nedenfor). Det skal understreges, at der ikke var tale om en egentlig udgravning af anlægget. Til undersøgelsen blev bevilget kr. 20.000 fra RAS, hvilket blev suppleret med Næstved Museums egne midler.

Undersøgelserne fandt sted med stor imødekommenhed fra jordens ejere, Poul og Margit Skovdal, Stenhøjgård, der venligt stillede arealet til rådighed. Dette både for de indledende rekognosceringer og for de efterfølgende undersøgelser, hvor de vederlagsfrit lod Næstved Museum komme til i perioden mellem høst og tilsåning.

De egentlige undersøgelser blev foretaget i dagene 18. – 27.VIII., hvortil kom et par enkeltedage i perioden indtil 15. IX. 1999. Som ansvarlig og daglig leder stod museumsinspektør Thomas Roland (Næstved Museum) mens cand.phil. Birgitte Borby Hansen fungerede som assistent. Fra Næstved Museum deltog endvidere militærnægter Allan Pedersen samt i mindre omfang fotograf Jens Olsen og forvalter Peter Randrup.

Udgravningens forløb og metode

For at indkredse ruinens beliggenhed, blev marken i den vestlige del af Bøgesø rekognosceret i foråret 1998 samt umiddelbart efter harvning samme år. På den østlige del af matr. 10a, op mod bebyggelsen, fandtes derved et stort antal skærver af munkesten, spredte menneskeknogler og enkelte oppløjede kampesten. Sidstnævnte fandtes på den østligste del, hvor ruinen senere fremkom. Den største koncentration af munkesten fandtes dog en smule længere mod vest, nær den markante skråning. Netop hér, viste det sig, havde forgængerer for den nuværende Stenhøjgård ligget, indtil den i midten af 1800-tallet brændte og blev flyttet til sin nuværende beliggenhed godt en halv kilometer vestfor.

Ved de egentlige undersøgelser blev der på det aktuelle markstykke med rendegraver udlagt fem stort set nord-syd orienterede søgegrøfter (Grøft 1-5, jf. oversigtsplan), hvilke senere blev forbundet ved øst-vest forløbende grøfter (Grøft 6-7). Kirkeruinen fremkom i Grøft 4, op mod den tilliggende parcel (matr. 9d).

Omkring ruinen (hovedfeltet) blev al overjorden herefter afrømmet til niveau af toppen af fundamentsstenene, eller, hvor disse ikke længere fandtes, til første niveau, hvor nedgravningen/plyndringsopfyldet af anlægsgrøfterne var synligt (ca. 25-40 cm under nuværende overflade). Herefter blev den resterende jord fjernet ved håndkraft og murforløb med sten etc. afrenset.

De fremkomne murforløb og øvrige anlæg omkring kirken blev herefter tegnet i 1:50 (Plan I-II), mens de mange, hovedsageligt nyere tids anlæg i de øvrige søgegrøfter blev registreret i 1:100 (Plan III-V), ligesom ruinen blev fotograferet med S/H og dias (jf. fotoliste).

På grund af undersøgelses karakter blev der ingen steder foretaget egentlige udgravninger. Eneste undtagelse var det lille barneskelet fra Grav 4, der blev taget op i præparat, ligesom der blev lagt et maskinsnit i den store grube ved koret (Lag AF), da det blev klart, at denne tilhørte tiden efter (eller under?) kirkens nedrivning.

Da hovedparten af den sparsomme tid blev brugt ved hovedfeltet, blev søgegrøfternes anlæg kun sporadisk beskrevet i fladen og ingen af disse anlæg blev egentlig undersøgt.

Fraværet af egentlige udgravninger medfører selvfølgelig, at der for en stor del kun kan blive tale om formodninger vedrørende en række af tolkningerne i nærværende beretning. Alligevel har den lille undersøgelse bragt overraskende mange oplysninger om ruinen.

Målesystem og fikspunkt

I hovedfeltet omkring kirkeruinen blev oprettet et lokalt målesystem. Et retvinklet koordinatsystem blev hér udlagt med kompas og orienteret stik efter verdenshjørnerne, således at X-aksen var stigende mod øst og Y-aksen stigende mod nord. Som udgangspunkt valgtes et punkt sydvestligt på feltet, kaldet X100/Y200 (= Punkt L). To punkter i det lokale målesystem blev af landinspektørfirmaet Toft & Malmskov indmålt med totalstation i forhold til System 34, således at X100/Y200 (=Punkt L) i det lokale målesystem svarer til Y6079/X112732 i System 34 og X100/Y220 (= Punkt M) svarer til Y86099/X112731.

For søgegrøfternes vedkommende blev der i hver enkelt oprettet en linje forankret med et punkt i hver ende. Disse punkter blev ligeledes indmålt af landmåler og afsat på opmålingsplan (jf. plancher) således at Punkt B og A tilhører Grøft 1; Punkt F og E Grøft 2; Punkt H og G Grøft 3; I og N Grøft 4; Punkt K og J Grøft 5 og Punkt H og D Grøft 6.

Ved en maskinel fejl blev Grøft 5's Punkt J og K desværre ikke indmålt. Grøften forløb dog parallelt med den nordlige del af Grøft 4 ca. 4 m øst for denne (ca. omkring X105), startende ved feltgrænsen og sluttende ved matr. 29e's sydvest-hjørne

Ved landmålernes besøg på stedet blev endvidere kirkens omrids indmålt. Dette skete imidlertid på et tidspunkt, hvor ruinen endnu ikke var færdigafrenset, hvorfor den ikke i detaljer stemmer fuldt overens med den endelige fladetegning

Som lokalt fikspunkt benyttedes toppen af den østligste sten i det øst-vest forløbende gærde ved markhjørnet knap 100 m nord for ruinen. Herfra aflæstes ved nivellering af anlæggene fiks 151 (aflæsningerne ikke omregnet på planerne).

Det lokale fikspunkt blev senere indmålt i forhold til det geodætiske punkt ved Højjagergård ca. ½ kilometer nordvest for (matr. 4a; punkt nr. 26-04-9069: kote 44.27), og havde kote (præcis !) 51 meter oh..

For overskuelighedens skyld blev alle original-nivellementer på Plan I-II (selv ruinen) anført på fotokopier af disse (opbevares blandt originalmaterialet).

Topografi

Udgravningen fandt sted på et markstykke beliggende på den sydlige del af en mindre, langstrakt højning, der indgår i en række sådanne strækkende sig mellem Tul Bakke mod nord (kote 63) og et mere udstrakt plateau i sydøst. Højningen afgrænses stort set af kote 50 oh. og på dette ligger ruinen på det højeste punkt, ca. kote 51. Østfor falder terrænet mod Bøgesø By og Sø (med "Flintemosen"), ligesom der umiddelbart mod vest ses et mere brat fald på omkring 7 m ("Skrænten")

Undergrunden var generelt let sandet til sandet gul moræneler, med en del ralsten. Sine steder var disse meget talrige, hvilket besværliggjorde afgravningen betydeligt.

Bøgesø Kirkes historie

Bøgesø Sogn nævnes første gang i Roskildebispens Jordebog fra omkring 1370. Kirken blev i 1551, hvor den var anneks til Everdrup Kirke, opgivet og, efter nogle år at have stået ubenyttet, endelig nedbrudt 1556. Bygningsmaterialet (sten og tømmer) blev efter kongelig forordning genbrugt i Everdrup Kirke (jf. Danmarks Kirker, Præstø Amt (1933-35), s. 851)

Med tiden blev ruinen ved Bøgesø inddraget i dyrket område, og forsvandt fra overfladen. Da Sophus Müller således i 1876 besigtigede stedet for den tidligere kirke, kunne dette kun erkendes ved tilstedeværelsen af teglsten og skeletrester på overfladen. Kirkens udseende og præcise placering var på dette tidspunkt gået i glemmebogen.

I 1971 forsøgte Hans Stiesdal uden held at få udvirket en fredning af pågældende markstykke.

Der kendes stort set intet til kirkens inventar. Det skal dog nævnes, at Præsteindberetningerne fra 1808 omtaler, at et stykke af **døbefonten** med ukendelige figurer og udslettede bogstaver endnu stod i "Jørgen Hansens Gård" (Danmarks Kirker, Præstø Amt (1933-35)). Endvidere har de tidligere ejere af Stenhøjgård på marken fundet en meget stor sten med planslebtop,

hvori er indhugget en firkantet fordybning (ca. 18 x 26 cm, jf. Film 99:09:06, 1-7). Stenen benævnes ”**vievandskar**” men kan lige såvel være støtte til en dørstolpe eller lignende. Endelig skal nævnes, at der til Nationalmuseet er blevet indleveret en gammel **nogle** fundet på pågældende markstykke. Denne benævnes i folkemunde ”kirkenøglen”.

Kirkeruinen

Grundridset af kirkeruinen, der fremkom ved Bøgesø, aftegnede sig i og for sig ganske klart, og anlægget kan på den måde betragtes som forholdsvis velbevaret. Kun i koret havde en større forstyrrelser i nyere tid grebet ind, idet et dræn skar sig på tværs af rummet.

Til gengæld har den i midten af 1500-tallet foretagne nedrivning været meget grundig, og har medført kraftig omrodning i området både i og udenfor kirken. Øst og sydøst for kirken sås således et kraftigt, meleret, leret lag med mange rester af teglsten og tagtegl samt mørtel og lignende side om side med mere eller mindre brudte skeletdele, bl.a. ”løse” kranier (Lag AB). Fra nedbrydningen må også høre det gullige, lerede lag med bl.a. småstumper af tegl og mørtel, der dækkede det meste af området indenfor kirkens vægge og visse steder også fandtes udbredt henover sten og opfyld i fundamentsgrøfterne (Lag AA). Eksistensen af dette forseglende nedbrydningslag på størstedelen af fladen må på den anden side betyde, at der vil være gode mulighederne for at finde spor efter eventuelle tidligere konstruktioner inden for kirkens areal ved en fremtidig udgravning.

På grund af det kun sparsomme jorddække har ruinen endvidere de sidste godt hundrede år været udsat for ploven, hvilket givetvis har været med til at nedbryde de eksisterende fundamentsrester. Det var således tydeligt, at der alene indenfor de seneste år er fjernet flere fundamentssten fra ruinen, hvilket stemmer overens med nuværende ejers udsagn om, at der ofte er pløjet store sten op på denne del af marken.

Skib og kor

Bøgesø Kirke har været haft meget regelmæssig grundplan, orienteret stik øst-vest. Der har været tale om en forholdsvis kompakt, lille bygning på ca. 17 x 9 m i ydermål (heraf koret ca. 5,5 x 6 m). Med sine godt en meter tykke mure (tilsyneladende en smule kraftigere i koret) har kirkens indre mål således været ca. 14,5 m i længden, hvoraf skibet har udgjort ca. 9,5 m og koret ca. 5 m, mens bredden i skibet har været på knap 7 m og ca. 3,5 m i koret.

De bevarede fundamenter angav mure på godt en meters tykkelse, hvis fundament, der var bedst bevaret mod syd og mod vest, har været sat af kampesten. Fundamentet bestod således af en kassemur med to rækker af større kampesten, imellem hvilke var et opfyldt af mindre marksten. De større sten havde generelt en størrelse på 30-45 cm i tværmål, men også enkelte store eksemplarer på op til 75 cm var benyttet. Opfyldsstenen imellem rækkerne målte fra

mellem 10-15 cm og op til ca. 20-30 cm. Der var endvidere en tydelig tendens til, at de større sten i rækker var lagt, så de vendte en flad side mod murens yderside. Da anlægsgrøften ingen steder blev snittet, kan der intet siges om fundaments dybde, eller om der eventuelt er bevaret flere lag fundamentsten.

Det var ikke muligt at konstatere, om der evt. også har været benyttet granitsten i det egentlige murværk, men den store mængde brokker af munkesten, der fandtes i pløjelaget og det bevarede nedbrydningslag angiver, at i hvert fald en temmelig stor del af bygningen har stået i tegl (oplysning om disse teglstens dimensioner giver sandsynligvis målene på stenene i muren i haven ved det hvide hus, der ligger som det vestligste af husrækken på den sydlige side af Ll. Tvedevej. Heri indgår enkelte middelalderlige sten fundet omkring ruinen, bl.a. tre hele (26,6 x 8,3 x 12,6; 25,5 x 8,4 x 11,6 og 25(+?) x 7,6 x 12,0). Også rester af tagtegl fandtes i pløje- og opfyldslagene.

Det var ikke ud fra de fremdragne dele muligt at afgøre, hvor indgangene til kirkerummet har været. Disse kan derfor kun ud fra den traditionelle placering postuleres i skibets vestdel. En mulig antydning af, hvor i hvert fald den sydlige indgang kan have været placeret, giver den senere tilbygning beskrevet nedenfor. Da der for denne kan være tale om resterne af et våbenhus, er dette formentlig blevet anlagt ud for den oprindelige sydindgang, der i givet fald har befundet sig kun to til to en halv meter fra vestgavlen.

Et bemærkelsesværdigt træk ved den bevarede ruin, er den klare adskillelse mellem fundamenterne til koret og skibet. Dette tydelige afbræk i kirkens anlægsgrøft, antyder, at de to dele er blevet konstrueret i to tempi. En mulig forklaring på dette er, at man som det første har påbegyndt bygningen af koret henover alteret på en eksisterende, mindre (træ-?)bygning. Først da det nye stenbyggede kor var under tag, har man revet resten af den oprindelige, mindre kirkebygning ned og fortsat stenbyggeriet. På denne vis har man kunne undgå at have alteret stående under åben himmel, hvilket i givet fald ville have krævet en bekostelig genindvielse. Forholdet kan naturligvis ikke verificeres ud fra de givne oplysninger, men ville muligvis kunne sandsynliggøres, om man ved fremtidige udgravninger stødte på resterne af en forgænger på stedet.

Våbenhus/Tårn ?

Ved ruinens sydmur nær det sydvestlige hjørne afdækkedes en mindre tilbygning. Selv om der ikke blev udlagt snit for at foretage stratigrafiske undersøgelser mellem skib og tilbygning, synes der dog ingen tvivl om, at sidstnævnte er en senere konstruktion end selve kirkerummet. Dette ikke blot vurderet ud fra traditionelle bygningssekvenser, men også ud fra det forhold, at der endnu kunne iagttages det komplette forløb af skibets fundamentstensrække i den sydlige, oprindelige ydermur. Endvidere var tilbygningens fundamentgrøft og –sten tydeligvis af en anden, og større karakter end skibets.

Tilbygningen bestod af et stort set kvadratisk rum på ca. 7 x 6 m i ydermål . Det må dog nævnes, at ydermålet ikke er entydigt, idet afgrænsningen mellem oprindelig fundamentgrøft, egentligt fundament og opgravet fundament ikke fremstod klart. Tilbygningens indre syntes dog forholdsvis enkelt afgrænset, målende ca. 3,5 x 3 m. Ved tilbygningens sydøstre hjørne stak fundamentet knap 1,5 m frem imod syd, hvilket muligvis skyldes, at der hér har stået en stræbepille ?.

Som nævnt var tilbygningens fundamenter forstyrret, ikke blot af 1500-tallets nedrivning, men også af nyere tids pløjning. Det var således tydeligt, at der i dette område inden for de seneste år er blevet pløjet sten op fra fundamentet. Det var da også i dette område, at der fandtes større sten på marken ved de forudgående rekognosceringer. Den oprindelige fundamentgrøft, synes dog at have været omkring 1,5 m bred. Selve fundamentet var sat af temmelig store kampesten, ofte på mere end 50 cm i tværmål, og flere lå på omkring 70-80 cm. Ligesom ved selve kirkerummet var stenenes i vidt omfang lagt med en flad side mod murens yderside. Det var imidlertid for tilbygningens murs vedkommende mindre tydeligt at se den som egentlig kassekonstruktion, hvilket dog kan skyldes de nævnte forstyrrelser.

Der fremkom ved undersøgelsen ingen forhold, der tillader en sikker tolkning af tilbygningens funktion. Mest naturligt er det dog at se konstruktionen som resterne af et senmiddelalderligt våbenhus, eller, om de kraftige fundamenter har betydning i funktionel sammenhæng, af et tårn. Den lidt utraditionelle placering af et eventuelt tårn bør ikke afholde fra tolkningen af fundamenterne som resterne af et sådant. En tilsvarende placering af et senmiddelalderligt tårn kendes således fra Rønnebæk Kirke, blot seks kilometer nordvest for Bøgesø, hvor den nederste del i øvrigt samtidig tjener som våbenhus.

Mulige alterfundamenter

Tre fyldskifter omkring overgangen fra skib til kor vakte særlig opmærksomhed. Mest fremtrædende var den store grube ved midten af koråbningen (Lag AG). Dens diameter var godt 3 m, og dybden knap 1 m. Gruben var gravet gennem (eller omgivet af) opfyldsmaterialet (Lag AA) og var dermed senere, eller måske snarere samtidig med, nedrivningen. Sikkert indlejret i gruben fandtes enkelte skår af tidlige stjertpotter (sent 1500-tal/1600 tallet) samt en del teglstumper og –brokker. Interessant er den mægtige grubes placering midt under den tidligere korbue. Om der således ikke er tale om en ren tilfældighed, er det meget sandsynligt, at gruben skal ses som sporene efter opgravningen af fundamenter til det lægmandsalter, der må formodes at have stået på dette sted.

Ved overgangen mellem skibets og korets vægge, sås både mod nord og mod syd diffust afgrænsede fyldskifter, der synes at bestå af brunlig muld opblandet med nedbrydningslaget og mindre sten (Lag AG og AH). Fyldskifterne blev ikke udgravet, hvorfor nedgravningernes karakter og indhold er ukendt. De to anlæg kan dog muligvis udgøre sporene efter opgravningen af fundamenterne til de sidealtre, der sandsynligvis har befundet sig hér.

Fundament til døbefont ?

I skibets vestlige halvdel, let forskudt fra midten mod nord, sås en mindre ansamling af større sten. Omkring stenene lå en lys gråbrun, let humøs fyld (Lag AI), der dog diffust gled over i det omgivne nedbrydningslag (Lag AA). Stenene kan være tilfældigt tilkommet under nedbrydningen af kirken. Da imidlertid de store sten ligger i det område af kirken, hvor den romanske kirkes døbefont sandsynligvis har stået, er det tænkeligt, at stenene udgør resterne af fundamentet hertil.

Mindre anlæg

Grave

Der blev konstateret i alt 12 egentlige grave, placeret både sydvest, vest og nord for kirken (hhv. Grav 1-3 og 5-9; Grav 4 samt Grav 10-12), samt en mulig begravelse under/mellem(?) overgangen kor/skib ved kirkens sydvæg (Grav 13). Vurderet ud fra de meget store mængder løse knogler i nedbrydningslaget (Lag AA/AB, jf. ovenfor) og i pløjajorden, har der tilsvarende været begravelse langs hele kirkens syd- og østside.

Gravene i sydvest fandtes ca. 0,7 m under nuværende overflade, og dermed tillige under opfyldningslaget. De endnu urørte grave synes således at have ligget forholdsvis beskyttet siden kirkens nedbrydning, mens der må regnes med, at et stort antal begravelse er blevet destrueret under nedbrydningen af kirken, afspejlet af de mange knogler i Lag AA/AB. Da der stort set kun omkring Grav 1-3 blev gravet under dette lag, vides det naturligvis ikke, om laget generelt dækker uforstyrrede, dybereliggende grave.

Fylden omkring gravene var generelt temmelig lys og ukarakteristisk, og uden indhold af kulturelementer i nævneværdig grad. Dette bevirkede, at gravene var vanskelige at erkende i den melerede mellem- og undergrund.

De fremkomne grave blev ikke egentlig undersøgt, med undtagelse af **Grav 4**. Der var hér tale om en barnegrav, sandsynligvis en begravet nyfødt, idet overarmsknoglerne kun var ca. 7 cm lange. Skelettet var orienteret øst-vest i udstrakt rygleje. Venstre hånd hvilede ved højre albue, mens højre hånd lå på venstre albue. Skelettet var usædvanligt velbevaret (med fingerknogler, tænder o.a.), men desværre bortgravet fra hoften og nedefter, sandsynligvis af ploven. Skelettet blev taget op i præparat af Storstrøms Konserveringscenter (Jour.nr. STAK 1400).

Ved afrensning af skelettet viste det sig, at den lille Grav 4 var nedgravet gennem brokkelaget (Lag AA), og dermed anlagt efter kirkens nedrivning. Med sin placering kun 0,5 m fra kirkens

vestmur, synes den dog at forholde sig til denne. En forklaring kunne således være, at der er tale om et dølgsmålsbarn, der, mens man stadig havde kirkens placering i erindring (eller den evt. endnu kunne ses som stærkt nedbrudt ruin), er blevet begravet i noget der har nærmet sig indviet jord.

En anden grav(?), der kort skal omtales, er den **mulige Grav 13**, der delvist afdækkedes østligt på feltet. Det skal anføres, at kun kraniet blev fremdraget, og det er muligt, at graven blot udgør en del af de mange øvrige løse knogler i nedbrydningslaget Lag AA/AB, fra hvilke den mulige gravs fyld var vanskelig at adskille. Er der imidlertid tale om en egentlig grav, er dens beliggenhed helt op ad kirkens kor og skib, sandsynligvis endda ind under (eller skåret af) disse, interessant. Holder formodningen stik, vil begravelsen altså være tidligere end stenkirken, hvilket kunne antyde en forgænger på stedet.

Det skal endvidere nævnes, at knoglerne fra **Grav 1** blev hjemtaget, da graven var blevet kraftigt forstyrret af maskinen ved jordafrømningen.

Kirkegårdsdige?

For om muligt at konstatere kirkegårdens afgrænsning udlagdes der søgegrøfter både nord, vest og syd for kirkeruinen (mod øst udelukkedes denne mulighed p.gr.a. dyrkede haver). Der kunne som ovenfor nævnt i alle disse retninger ses begravelser, mens en sikker afgrænsning af kirkegården imidlertid ikke fremkom.

Det skal dog nævnes, at der mod vest (i Grøft 6 og 7), umiddelbart vest for de vestligst registrerede grave (Grav 5 og 9), og ca. 8 m vest for kirken, fremkom et tilsyneladende nord-syd orienteret forløb af en ikke klart afgrænset stenansamling (Grøft 6 og 7: Lag 5). Dette kan muligvis tænkes at være de sidste udpløjede rester af et eventuelt kirkegårdsdige.

Ligeledes sås umiddelbart syd for Grav 8, og 16 m syd for kirkens skib, en ca. 3 m bred, svag lavning, der på tilsvarende vis kan være rester af en afgrænsning af kirkegården. Da det imidlertid ikke var muligt at grave syd herfor kunne det ikke afgøres, om der fandtes yderligere grave også syd for grøften og kirkegårdsafgrænsningen dermed skal søges andetsteds. Et alternativ udgør således det meget kraftige, endnu bevarede stendige mellem matr. 10a og 9a, beliggende ca. 25 m syd for kirkens skib.

Mod nord kan tilsvarende den lidt besynderlige matrikulering mellem matr.nr. 10a og 29e, der i dag danner grænse mellem bebyggelse og åben mark, eventuelt afspejle en gammel grænse. Det skal i denne sammenhæng nævnes, at den stenfyldte sænkning eller vej, der omtales nedenfor, tilsyneladende også forløb langs dette skel umiddelbart syd for, hvilket evt. kan underbygge formodningen om en gammel grænse hér.

Stolpehuller

I området ca. 10-12 m vest for kirken fremkom en samling stolpehuller (Grøft 3: Lag 17 og Grøft 6: Lag 6). Tiden tillod ikke en undersøgelse af disse anlæg, men umiddelbart vurderet var der tale om spor af en vis ælde. Om kirkeruinen ved Bøgesø derfor nogensinde skal underkastes en egentlig udgravning, må også denne del af arealet undersøges. Sporene kan således stamme fra en tidlig træbygning på stedet, måske endda en eventuel stormandsgård, der typisk vil skulle søges vest for kirkebygningen.

[Skulle tanken om en evt. stormandsgård vest for kirken føres videre, kunne dette være årsag til, at det mulige tårn ligger på kirkebygningens sydside og ikke, som normalt, i vest. Muligvis har således gamle, endnu hævdvundne, skel forhindret en kirkeudvidelse mod vest endnu i den senere del af middelalderen. Dette forbliver dog naturligvis indtil videre en ren hypotese].

Om de resterende enkelte stolpehuller omkring i søgegrøfterne lod de foreløbige undersøgelser intet sige.

Stenfylt sænkning/skel/vejkasse?

Omkring 14 m nord for kirken forløb en øst-vest orienteret sænkning eller lignende, der kunne følges vestover mod skrænten igennem Grøft 1, 2, 4 og 5; Lag 2 og 10). Anlægget var meget uregelmæssig i både bredde og dybde. Mest markant fremstod anlægget mod vest, hvor det var ca. 10-12 m bredt og 0,7 m dybt mens det østover blev smallere og fladere. Anlægget var næsten fuldstændig opfyldt af marksten, der visse steder næsten synes lagt og ikke blot henkastet (Grøft 2). Videre fandtes i fylden få mindre teglbrokker, tilsyneladende udelukkende middelalderlige.

Anlæggets uregelmæssige karakter synes mest at antyde, at der blot er tale om en naturlig sænkning, der (efterhånden eller af én omgang ?) er blevet fyldt op med marksten. Det skal dog også nævnes, at anlæggets østdel med sin beliggenhed meget vel kunne udgøre kirkegårdsafgrænsningen, og hele anlægget dermed en mulig skelmarkering. Ældre folk i Bøgesø husker endvidere endnu på dette sted en vej fra det nu tildækkede gadekær østfor og ud på markerne, muligvis den vej til de lavereliggende områder, der også ses angivet på matrikelkortet fra før gårdens udflytning (jf. bilag). En tredje tolkning af det stenfyldte anlæg er således, at det har forbindelse til denne markvej, evt. som en slags vejkasse eller lignende ?.

Øvrige anlæg

Hovedparten af de øvrige anlæg der fremkom i søgegrøfterne var uden særlige karakteristika. Størstedelen syntes dog at hidrøre fra det nyere tids gårdsanlæg fra før og efter udskiftningen,

der netop var beliggende på den vestlige del af plateauet. Hertil må bl.a. høre den store, **stensatte brønd** der fremkom ca. midt i Grøft 6.

Værd at bemærke er dog muligvis gruben sydligt i Grøft 2 (Lag 13), der indeholdt en meget stor mængde kalkmørtel samt teglbrokker. Eventuelt er der med dette anlæg tale om en afbankningsgrube for genbrug af teglsten, der kan hidrøre fra nedrivningen af kirken.

Fundmaterialet

Hovedparten af fundmaterialet udgøres af løsfund fra pløjelaget (Lag A) samt opsamlinger fra lagene AA og AB, der stammer fra nedrivningen af kirken. Fundene herfra udgøres hovedsageligt af eksempler på tegl (desværre ingen hele stykker iblandt) samt diverse løse menneskeknogler fra omrodede grave. Hertil kommer enkelte fund fra afrensning af stenfundamenterne.

Kun i to tilfælde er der tale om opsamlinger fra mere sluttede anlæg/fyld.

Vigtigst blandt disse er de få, delvist samhörrende skår fra den store grube midt i kirkeruinen (Lag AF), der endvidere indeholdt enkelte teglbrokker. Skårene stammer fra en tidlig stjernepotte, med en datering til det sene 1500- eller tidlige 1600-tal.

Endvidere blev der foretaget en opsamling fra opfyldslaget i den østlige del af tilbygningens vægggrøft (Lag AE), der bl.a. indeholdt en del større stykker mørtelrester tilhørende tagstrygningen, og med tydelige aftryk efter tagteglernes krumning.

Sammenfatning

På det lille plateau umiddelbart vest for Bøgesø By blotlagdes i efteråret 1999 ruinerne af den middelalderlige kirke, der blev nedrevet 1556. Der var ikke tale om en egentlig udgravning, men blot om en foreløbig lokalisering af tomten, hvis beliggenhed og bevaringstilstand var ukendt.

Ved undersøgelserne fremkom en temmelig ødelagt og opløjet ruin, hvis grundrids dog fremstod tydeligt, da det kun i ringe grad var blevet forstyrret af senere anlæg. Til gengæld har 1500-tallets nedrivning været grundig, ligesom de seneste hundrede års pløjning på stedet har gået hårdt ud over de resterende fundamenter.

Den kompakte lille **kirkebygning** målte ca. 17 x 9 m i ydermål og havde ca. 1 m tykke kassemure, hvis øvre dele må have været bygget hovedsageligt af tegl. Det kunne iagttages, at det firkantede kor konstruktionsmæssigt måtte være opført uafhængigt af skibets konstruktion. Eventuelt har således koret været opført som det første af de to, over et muligt alter tilhørende en tidligere kirkebygning på stedet, således at dette ikke skulle komme under åben himmel, og derved profaneres. Dette forhold kunne altså antyde, at der kan have eksisteret en forgænger af træ. Dette var dog på ingen måde muligt at verificere ved den foreløbige undersøgelse, da hele arealet omkring kirken var dækket af nedbrydningslag, tilhørende 1500-tals nedbrydningen.

Ved overgangen mellem kor og skib sås mulige rester af fundamenter til dels lægmandsalteret dels sidealtre. Midt i den vestlige del af skibet fremkom endvidere muligvis rester af opbygningen til den romanske døbefont. Det var ikke muligt i det bevarede niveau at afgøre, hvor kirkens indgange havde været placeret. Eventuelt antyder **tilbygningen** mod syd, der formentlig skal ses som våbenhus og/eller tårn, at dørene har befundet sig få meter fra skibets vestende. Den omtalte tilbygning måler ca. 7 x 6 m i ydermål og var tydeligvis ikke bygget samtidig med kirkens skib.

Udgravningerne tillod ingen nærmere datering af bygningen, der altså endnu kun kan sættes til før 1370, hvor den første gang nævnes i de skriftlige kilder (Roskildebispens Jordebog).

Der blev i hovedfeltet og i det udlagte søgegrøfter påtruffet 13 uforstyrrede **grave**, der fremtrådte svagt i den melerede mellem- og undergrund. Kun en af gravene (Grav 4) blev udgravet. Det drejede sig om en nyfødt, der er blevet gravlagt gennem nedbrydningslaget, dvs. efter kirken var ophørt med at eksistere. Også den mulige Grav 13 fortjener kort opmærksomhed, idet den tilsyneladende var anlagt op til/ind under(?) fundamenterne til kirken, ved overgangen mellem skib og kor i syd. Også dette kan være med til at forstærke antagelsen om en tidligere kirkebygning på stedet.

Det blev forsøgt med søgegrøfter at afklare **kirkegårdens afgrænsning**. Dette lykkedes imidlertid kun muligvis, idet kun usikre spor af grøft/dige fandtes hhv. ca. 16 m syd for kirken, 8 m vest for kirken og ca. 14 m nord for kirken.

I søgegrøfterne fremkom en række anlæg, der for størstedelens vedkommende syntes tilhørende nyere tid (på stedet lå Stenhøjgård indtil sent 1800-tal). Dette gælder bl.a. enstensat brønd ligesom det stenfyldte anlæg eller sænkning, der forløb i øst-vestlig retning nordligt på feltet. Det kan dog ikke udelukkes at sidstnævnte anlæg kan have haft funktion som skelmarkering.

Næstved Museum
*****.X.1999

Thomas Roland

FUNDLISTE

Løsfund

1 randskår (sandsynligvis oldtid)
1 sideskår (sandsynligvis oldtid evt. østersø)
1 kandefod (højmiddelalder)
Diverse skår (incl. stjetpotter, hornbemalet og kakkalfragment) 1600-1800 tal
1 flintafslag
Munkestensfragmenter
Tagteglfragmenter
Menneskeknogler
Dyrekogler

AB

1 jernnagle
Menneskeknogler (incl. kranieskal og 1/2 kranie)

AB (samlet fund ved sten, ca. koordinat 108,5/207,5)
Menneskeknogler (incl. kranie)

AC vest (mellem sten)
Menneskeknogler

AC vest

2 rødgoods, hornbemalet
1 jernnagle
1 hammerhoved af jern
1 jernfragment
1 bronzefragment
1 slagge
Glasskår
Menneskeknogler (incl. kraniedelev og tænder)

AC syd

1 rødgoods, indvendig glaseret (nyere tid)
1 rødgoods, hornbemalet
1 jernnagle
Menneskeknogler

AD øst

1 rødgoods, hornbemalet
Menneskeknogler (kraniedelev)

Dyrekno­gler

AE øst

1 rød­gods, indvendig glaseret (nyere tid)

1 rød­gods, hornbemalet

1 jernnagle?

Tagtegl

Mørtelfragmenter m. aftryk af tagtegl

Menneskeknogler (kraniede­le)

AE

Menneskeknogler

AF

1 stjerhåndtag med to tilhørende sideskår (formentlig sent 1500/tidl. 1600 tal)

1 stjerhåndtag

Tagtegl

Dyrekno­gler

Grav 1

Menneskeknogler (store dele af skelet)

Grav 14

Barneskelet optaget i præparat af Storstrøms Konserveringscenter (jour.nr. STAK 1400)

LAGLISTE

Hovedfelt

A

Pløjelag

Pløjelaget var fra ca. 20-40 cm tykt, og i hele området omkring kirkeruinen kraftigt iblandet teglstykker og – brokker, mørtelrester samt spredte menneskeknogler.

AA

Nedbrydningslag

Heterogent, let sandet, ganske let muldet gullig ler, mere eller mindre kraftigt opblandet med teglstumper og –brokker, nister og klumper af kalkmørtel samt stumper og stykker af menneskeknogler samt en del større og mindre ralsten. Indenfor kirkerummets område var laget mindre opblandet med de kulturbetingede indslag, ligesom det i området vest for kirken var mere muldblandet.

Lag AA overlejrede flere steder kirkebygningens nedrevne fundamenter, hvilket ikke fremgår af plantegningen. Overgangen til Lag AB var ikke entydig, og de to lag er sandsynligvis udtryk for samme fænomen.

AB

Nedbrydningslag

Laget var på mange måder som Lag AA, men mere heterogent og mere muldet. Ligeledes var indslaget af de kulturbetingede fund større. Dette gjaldt ikke mindst knogler, der fandtes i store mængder, og i mindre fragmenteringsgrad end generelt i det øvrige område. Overgangen til Lag AA var ikke entydig, og de to lag er sandsynligvis udtryk for samme fænomen.

AC

Fundamentgrøft til skib

Fylden imellem fundamentstenene udgjordes af gråbrun til mørk gråbrun let leret, let sandet muld. Da laget ikke blev egentlig gravet var det ikke muligt at afgøre, om de tegl- og mørtelnister der fandtes i lagets overflade reelt tilhørte laget, eller om de evt. stammede fra de overliggende lag.

Laget overlejredes sine steder af Lag AA/AB.

AD

Fundamentgrøft til kor

Fylden imellem fundamentstenene udgjordes af gråbrun til mørk gråbrun let leret, let sandet muld. Da laget ikke blev egentlig gravet var det ikke muligt at afgøre, om de tegl- og mørtelnister der fandtes i lagets overflade reelt tilhørte laget, eller om de evt. stammede fra de overliggende lag.

AE

Fundamentgrøft til tilbygning

Fylden imellem fundamentstenene var af karakter som AC og AD, men mørkere. Laget indeholdt endvidere en del sammenhængende mørtelstykker hidrørende fra understrygningen af tagtegl. Laget synes derfor nødvendigvis at måtte være opstået efter/under kirkens nedrivning, og er sikkert at betragte som opfyld i den plyndrede væggrøft.

Også Lag AE blev sine steder dækket af Lag AA/AB

AF

Grube/opgravet fundament til lagmandsalter (?)

Dybde ca. 80 cm.

Grubens fyld bestod af en mellem gråbrun, let sandet, leret humøs fyld, iblandet en del mindre (ral-?)sten (op til ca. 15-20 cm) og teglstykker og –brokker.

AG

Opgravet fundament til nordre sidealter (?)

Ej udgravet.

Laget bestod af lysere gråbrun let sandet, leret muld, med en del mindre sten (10-20 cm). Lagets afgrænsning var ikke entydig.

AH

Opgravet fundament til søndre sidealter (?)

Ej udgravet.

Laget bestod af gråbrun let sandet, leret muld let opblandet med gul undergrundsler (eller Lag AA?), med enkelte mindre sten (10-20 cm). Lagets afgrænsning var ikke entydig.

AI

Rester af fundament til døbefont (?)

Ej udgravet

I den nordlige del af området med større sten (15-20 til 50-60 cm) syntes disse at ligge i en lys gråbrun let sandet, leret humøs fyld, der dog mod syd gled over i Lag AA. Forholdet kunne dog ikke undersøges yderligere ud fra gravningens forudsætninger.

AK

Grøft, funktion ukendt

Ej udgravet

LAGLISTE (fyldbeskrivelser)

Søgegrøfter

NB: numrene angiver fyldtyper i pågældende fyldskifter, og er ikke egentlige anlægsnumre.

1

Dræn?/grøft?

Lerblandet muld med kalkstykker og større sten.

2

Stenfyldt sækning/skel/vejkasse?

Lerblandet muld med mange grove flintknolde.

3

Stolpehul og Grav 10

Lerblandet muld med mange små stykker tegl og kalk.

4

Grav 11-12

Gulbrun let muldet ler med flintknolde.

5

Kirkegårdsdige?

Mørk gulbrun lerblandet muld med mange sten.

6

Stolpehuller.

Gråbrun leret muld.

7

Grube.

Gråsort leret muld med trækul og mange flintknuder.

8

Grøft ?

Ler iblandet teglbrokker og trækul.

9

Grube? og stolpehuller

Gråbrunt muldet ler med trækul og sten.

10

Sænkning/skel/vejkasse? (op til ca. 70 cm dyb)
Gulbrun leret muld med sten og tegl.

11

Grube og grøft?
Lys gråbrun leret muld med større sten og trækul

12

Grav??
Leret gråbrunt muld med kalk, tegl og trækul og små sten.

13

Grøft? og grube?
Lyst gråbrunt muldet ler med meget kalk og tegl.

14

Gruber
Gråsort let sandet muldet ler.

15

Grube?
Trækulssodet ler.

16

Stolpehul?
Lyst grågult ler.

17

Stolpehuller (og gruber?)
Lyst gråbrunt muldet, homogent ler.

18

Grube
Gråbrun leret muld med tegl og sten.

19

Sænkning/Grøft??

FOTOLISTE

Film 99:09:03

2	Bøgesø Kirkeruin, vestdel (skib) detalje af sydmur, fra V
3/4	- , - , -
5	- , - , -

Film 99:09:04

1/2	Bøgesø Kirkeruin, oversigt, fra NØ
3	- , - , -
4/5	- , - , -
6/7	- , - , -
8	- , - , -
9/10	- , tilbygning (våbenhus/tårn), fra SØ
11	- , - , fra N
12/13	- , - , -
14	- , vestdel (skib), fra V
15/16	- , - , -
17	- , vestdel (skib) detalje af sydmur, fra V
18/19	- , - , -

Film 99:09:05

1/2	Bøgesø Kirkeruin, Grav 4
3	- , -
4/5	- , Grav 4 under optagelse (Karen Woer & Lis R. Trier)
6	- , østdel (kor), fra NØ
7/8	- , - , -
9/10	- , oversigt med stokke, fra NØ
11	- , - , -
12/13	- , - , -
14	- , - , -
15/16	- , - , fra SV
17	- , - , -

Film 99:09:06

1/2	Stenhøjgård, forarbejdet granitblok ("vievandskar")
3	- , -
4/5	- , -
6/7	- , -
8	Bøgesø kirkeruin, oversigt med stokke, fra NØ.
9/10	- , - , -
11	- , - , -
12/13	- , - , -
14	- , oversigt, fra NØ
15/16	- , - , -
17	- , - , -

Tilsvarende optagelser er udført med dias.

FUNDLISTE

Markopsamlinger forår 2002

y1

1 bronzemønt. 15/1600-tal ?.

y2

1 borgerkrigsmønt ?.

y3

1 lille stk. metalsmelt (bly?).

y4

1 stk. bronzesmelt (løber el. forsmeltet stykke ?).

1 lille forsmeltet, ombukket metalblik.

y5

1 bronzeskive med tilnærmet firkantet hul i midten, stregoramenteret. Prydplade til knivfæste. Sandsynligvis MA.

y6

1 kantet bronzeklump.

y7

1 fod af bronze(-løve ?). MA ?.

y8

1 bronzeskive m. linseformet(?) hul i midten omgivet af tre nittehuller. Koncentrisk cirkel langs kanten. Prydplade ?. MA ?.

y9 (løsfund i trillebør)

1 grønglaseret rødgodstrand. Kande. MA.

y10 (løsfund i trillebør)

1 høj hals af klart blågrønt glas. Flakon. 1600-tal.

y11 (løsfund fra området ca. 10 m syd for kirken)

1 gulligrønglaseret rødgodshank. Kande. MA

y12

1 borgerkrigsmønt